

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

УДК 347(477)

І. Спасибо-Фатєєва, член-кореспондент
НАПрН України, доктор юридичних
наук

Значення державної реєстрації для цивільних правовідносин

Цивільний кодекс України 2003 р. (ЦК) позиціонувався як кодекс приватного права, в якому не має місця нормам права публічного. Державна реєстрація зазвичай розуміється як публічний елемент, що виходить за межі сфери регулювання цивільних відносин, у зв'язку з чим про неї в ЦК лише згадується, і вона не стає предметом наукових досліджень цивілістів. У той же час тісний зв'язок реєстрації з багатьма юридичними фактами, що мають першорядне значення для цивільних правовідносин, не дозволяє вченим абстрагуватися від неї. Це стосується насамперед вчинення правочинів, переходу права власності, виникнення в особи суб'єктивних прав та й створення самих суб'єктів права — юридичних осіб. Слід констатувати багатовекторність державної реєстрації, її різне призначення і правові наслідки.

По-перше, реєстрація сприймається як фактор публічної вірогідності відомостей, поміщених до відповідного реєстру; по-друге, вона вважається правовстановлювальним фактом; по-третє, виконуючи функції обліку, вона є складовою відносин у сфері інформації. Звичайно вважають, що функції реєстрації виконують держоргани, у зв'язку з чим вона йменується «державною».

Усі ці аспекти не є цілком прийнятними для різних видів реєстрації, яка досить різноманітно врегульована, причому найчастіше складно простежити певні закономірності у вимогах законодавця до її проведення.

Види реєстрації за українським законодавством є такими: а) реєстрація суб'єктів, об'єктів, фактів, правочинів, прав; б) реєстрація правофіксуюча і правопороджуюча (причому вона може породжувати як суб'єктивне цивільне право, так і право переважне).

Цілком очевидно, що такий спектр реєстрації не дозволяє в одній статті проаналізувати всі її різновиди, тому зробити це можна лише в першому наближенні.

1. Реєстрація суб'єктів. Реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців здійснюється в Україні на підставі однойменного Закону № 755-IV від 15.05.2003 р., відповідно до якого реєструються всі «юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, форми власності й підпорядкування» (ст. 3), хоча законом можуть бути передбачені особливості державної реєстрації об'єднань громадян, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, банків, торгово-промислових палат, бірж та ін.

Законодавство про реєстрацію юридичних осіб є настільки багатоаспектним, а проблематика настільки різноманітною, що заслуговує на окрему увагу.

2. Реєстрація об'єктів. Звертає на себе увагу існування двох схожих видів реєстрації — *самих об'єктів і прав на них*, причому залежно від специфіки кожного з об'єктів мають місце різноманітні реєстри, правила їх ведення й призначення. Згідно зі ст. 1 Закону України № 1898-VI від 11.02.2010 г. «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно і їх обтяжень» (далі — Закон) сферою його дії не охоплюються повітряні й морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні й інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі. Разом з тим у спеціальних законах мова йде вже про реєстрацію *не прав*, а *самих цих об'єктів*. Так, ведуться різні реєстри цивільних і державних повітряних суден: перших — на підставі правил, установлюваних державним органом з питань сертифікації й реєстрації; других — Міністерством оборони України (ст. 25 Повітряного кодексу України). Українські судна, технічний нагляд за якими здійснюють класифікаційні товариства, реєструються в Державному судовому реєстрі України, а ті, що підлягають реєстрації в цьому реєстрі, реєструються в Судновій книзі України.

Реєстрації підлягають і морські судна на підставі Порядку ведення реєстрів, установлюваних Кабінетом Міністрів України (ст. 26 Кодексу торговельного мореплавання України — КТМ). Реєстрація судна в Державному судовому реєстрі України засвідчується свідоцтвом про право плавання під Державним прапором України (судновим патентом), а реєстрація в Судновій книзі України — судновим квитком (ст. 28 КТМ).

Відповідно до Конвенції про реєстрацію 1975 р.¹ космічні об'єкти при запуску на орбіту реєструються державою, що їх запускає, шляхом запису у відповідному реєстрі, який нею ведеться. Підлягають реєстрації й інші транспортні засоби, а також тварини — відомості про яких вносяться до Єдиного державного реєстру тварин — електронну базу даних про ідентифікацію тварин, їхніх власників, господарства, переміщення, забій, утилізацію, загибель, падіж цих тварин, який ведеться з метою одержання оперативної й надійної інформації про поголів'я тварин, їхній стан, місцеперебування, для поліпшення управління й прогнозування ринків продукції тваринництва, а також контролю за епізоотичною ситуацією в Україні (Закон України № 1445-IV від 04.06.2009 р. «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин»). Проводиться реєстрація лікарських засобів (ст. 9 Закону України № 123/96-ВР від 04.04.1996 р. «Про лікарські засоби»), виробів медичного призначення (Порядок державної реєстрації медичної техніки та виробів медичного призначення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1497 від 09.11.2004 р.), імунобіологічних препаратів² та ін.

Звідси випливає, що поряд із державною реєстрацією прав на нерухомість як елемента особливого правового режиму природного нерухомого об'єкта існує спеціальна реєстрація певних видів речей, що належать до нерухомих за законом, як умова появи їх як таких і відомостей про їх технічний стан. Для цих об'єктів вона має в основному технічне значення, хоча для придбання права власності на них значимість цього факту виходить за ці межі. Аналогічними є вимоги і наслідки реєстрації наведених вище рухомих речей.

Тут же можна вказати на реєстрацію (облік) нерухомих безхазяйних речей³, здійснювану органом державної реєстрації прав на нерухомість відповідно до ст. 335 ЦК України.

3. Реєстрація речових прав. На відміну від реєстрації нерухомих речей, реєстрація прав на них більш уніфікована, хоча й більш проб-

¹ Конвенция о регистрации объектов, запускаемых в космическое пространство (Нью-Йорк, 14 января 1975 г.) // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – Вып. XXXIV. – М., 1980. – С. 442 – 446.

² Положення про контроль за відповідністю імунобіологічних препаратів, що застосовуються в медичній практиці, вимогам державних та міжнародних стандартів, затв. постановою Кабінету Міністрів України № 73 від 15.01.1996 р.

³ А не прав на них, адже саме для виникнення права комунальної власності на безхазяйні речі необхідна така реєстрація.

лемна, що пов'язане з істотною зміною українського законодавства і принциповими нововведеннями.

Аналізуючи реєстрацію прав, насамперед слід зазначити такі її види, як реєстрація прав речових та інтелектуальних¹. До третього виду можна віднести реєстрацію спадкових прав.

Державна реєстрація речових прав здійснюється на підставі спеціального закону. В 2010 р. в Україні був прийнятий у новій редакції Закон «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно і їх обтяжень», яким з 1 січня 2012 р. вводиться новий підхід порівняно з тим, що склався з 2004 р. (із набранням чинності новим ЦК України). Принципова відмінність полягає у такому. Згідно з частиною четвертою ст. 334 ЦК у старій редакції право власності виникало з моменту державної реєстрації *договору*. Нова редакція цієї норми пов'язує момент виникнення права власності з державною реєстрацією не правочинів, а *права* на нерухоме майно. Порівняння цих двох підходів стосовно значення державної реєстрації для цивільного обороту викликає деякі міркування.

Порядок, що існував із 2004 р., припускав три шаблі «зміцнення прав»: нотаріальне посвідчення договору; його державну реєстрацію й державну реєстрацію права власності на нерухомість. При цьому: а) момент набуття права власності на такий об'єкт був пов'язаний не з реєстрацією права, а з реєстрацією договору; б) виникали питання про допустимість зміни за згодою сторін цього моменту; в) будучи обов'язковою, у той же час державна реєстрація не мала правостановлювального значення, а ЦК не містив негативних наслідків порушення вимоги про її проведення; г) відомості про право власності в державному реєстрі не відповідали дійсності, тому що право власності не завжди реєструвалося разом із вчиненням правочину з нерухомістю; д) розосередження державної реєстрації по різних інстанціях² не дозволяло об'єднати не тільки момент набуття права власності, а й дії по проведенню реєстрації, а також здійснити операцію відносно садиби як єдиного об'єкта права, що включає земельну ділянку, житловий будинок і інші будови на цій ділянці (ст. 381 ЦК України).

Новий порядок усуває державну реєстрацію договору й зміщає акценти на реєстрацію прав, внаслідок чого: а) відомості державного

¹ За українським законодавством – прав інтелектуальної власності.

² Реєстрація правочинів здійснювалася нотаріусами, реєстрація прав на будівлі, будинки та споруди – бюро технічної інвентаризації, а на земельні ділянки – територіальними органами Держкомзему.

реєстру відповідатимуть правам дійсних власників нерухомості; б) норма про момент виникнення права власності стає імперативною, що не дозволяє змінити його в договорі; в) нині створено єдиний орган, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухомість і нотаріусам надано доступ до державного реєстру для внесення в нього відомостей про посвідчені правочини; г) останнє дозволить також вчиняти правочини зі складними речами, такими як садиба.

Уведення нової системи державної реєстрації прав зіштовхується з багатьма труднощами, які мають бути подолані. Проте й нова редакція Закону містить суперечливі положення. Так, у ньому зазначається, що права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають із моменту їх реєстрації (ст. 3), і одночасно в ст. 2 державна реєстрація розуміється як офіційне визнання й підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяжень цих прав шляхом внесення відповідного запису до Єдиного реєстру речових прав на нерухоме майно. Тоді це може сприйматися як різні факти — виникнення, перехід і припинення права власності і їх підтвердження, хоча зрозуміло, що законодавець саме цього й прагнув уникнути, пропонуючи «накладення» цих фактів із виникненням їх єдності.

Ще одне зауваження, що заслуговує на увагу, стосується видів прав, що підлягають державній реєстрації. Із назви Закону випливає, що це права речові, а також їх обтяження. Згідно із Книгою третьою ЦК України речовими є право власності й права на чужі речі — володіння, сервітути, емфітевзис і суперфіцій. І якщо існує повна ясність відносно необхідності реєстрації останніх двох прав, то подібного не можна сказати з приводу володіння й сервітутів, особливо особистих. Тим часом у ст. 4 Закону встановлюється, що реєстрації вони підлягають, хоча в дійсності таких відомостей у реєстрі немає й не передбачається відносно прав членів родини власника на житлове приміщення. Та й узагалі, необхідності в такій реєстрації немає, оскільки українська судова практика виходить із того, що члени родини власника не зберігають своїх речових прав користування житловим приміщенням у випадку його продажу (наприклад, унаслідок звернення стягнення на заставлене майно) або припинення сімейних відносин. Останнє є підставою для припинення речового права користування членом родини цим приміщенням із посиланням на п. 4 ч. 1 ст. 406 ЦК, де йдеться про припинення обставини, що послужили підставою для встановлення

сервітуту. Такий підхід Вищого спеціалізованого суду України з розгляду кримінальних і цивільних справ (п. 43 Постанови Пленуму № 5 від 30.03.2012 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді спорів, що виникають із кредитних правовідносин»), заснований на ст. 40 Закону України № 898-IV від 05.06.2003 р. «Про іпотеку», відповідно до якої звернення стягнення на переданий в іпотеку житловий будинок або житлове приміщення є підставою для виселення всіх жителів, за винятком наймачів і членів їх родин.

Також мають бути зареєстровані права господарського відання; оперативного управління; постійного користування, врегульовані Господарським і Земельним кодексами України, що за своєю природою є речовими правами. Однак, крім цих прав, підметами державної реєстрації названі: право оренди земельної ділянки, право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; управління майном. Права найму й оренди є зобов'язальними, а іпотека — способом забезпечення виконання зобов'язання (§ 6 гл. 49 ЦК України), хоча подвійність її правової природи відзначають багато дослідників. Управління ж майном, будучи договірним правом, може викликати й виникнення права довірчої власності (ч. 5 ст. 1033 ЦК України)¹. Таким чином, назва Закону не відповідає сфері його регулювання, зазначеної у преамбулі, що передбачає державну реєстрацію не тільки речових, а й інших прав.

Слід указати також на особливості державної реєстрації прав при спадкуванні. Згідно із частиною першою ст. 1299 ЦК підлягає державній реєстрації право на спадщину за умови, що до його складу входить нерухомість і що спадкоємець прийняв спадщину. А згідно із частиною другою цієї ж статті право власності на нерухомість виникає в спадкоємця з моменту державної реєстрації цього *майна*. Важливо відзначити, що: а) у цих частинах однієї статті мова йде про права на різні об'єкти (спадщина й нерухомість), хоча в ч. 2 ст. 1297 ЦК вказується про «право на спадщину на нерухомість»; б) неприпустимо змішувати поняття «право на спадщину» і «право на спадкування»; в) спадко-

¹ Уведення до законодавства України норм про довірчу власність викликає, як правило, негативну реакцію з боку цивілістів (див.: Венедиктова І. В. Договір управління майном. Лекція : в 2 ч. / І. В. Венедиктова. – Х. : НУВС, 2004. – С. 5–7 та ін.). Однак існують і протилежні позиції (див.: Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р. А. Майданик. – К., 2002. – С. 147; Харченко Г. Г. Правове регулювання діяльності трастових компаній і довірчих товариств: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук / Г. Г. Харченко. – К., 2004).

сміць, крім одержання в нотаріуса свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно (ст. 1297 ЦК України), ще повинен зареєструвати й своє право на нього. Саме з останнім фактом і пов'язане виникнення в нього права власності.

Окремо варто вказати на особливості державної реєстрації обтяжень і обмежень прав. Відповідно до ч. 1 ст. 577 ЦК України застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках і в порядку, встановлених законом. На відміну від обов'язкової реєстрації іпотек, передбаченої Законом, застава рухомого майна *може бути* зареєстрована на підставі заяви будь-якої сторони договору застави (заставоодержувача або заставодавця) із внесенням запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна (ч. 3 ст. 577 ГК України) у порядку, передбаченому Законом «Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрації обтяжень» № 1255-IV від 18.11.2003 р.

Значення державної реєстрації обтяжень є таким. По-перше, вона не сполучена з дійсністю (фактом вчинення) правочину; по-друге, реєстрація наділяє відповідне обтяження дійсністю у відносинах із третіми особами; по-третє, на підставі реєстрації встановлюється пріоритет обтяжень. Зареєстроване обтяження має вищий пріоритет перед незареєстрованими обтяженнями (статті 12, 14 зазначеного Закону). Пріоритет зареєстрованих обтяжень устанавлюється згідно із черговістю їх реєстрації, за винятками, передбаченими цим Законом.

4. Реєстрація зобов'язальних прав. Такий вид реєстрації теж знайшов місце в українському законодавстві, щоправда, він не поширений так, як реєстрація речових прав. У статті 794 ЦК передбачається державна реєстрація права користування нерухомістю, що виникає на підставі договору найму будівлі або іншої капітальної споруди (її окремої частини), укладеного на строк не менш трьох років. Законом «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно і їх обтяжень» урегульована така реєстрація.

5. Державна реєстрація інтелектуальних прав. Відповідно до статей 465, 475, 485, 489, 501 ЦК України підлягають державній реєстрації майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, компоновання інтегральної мікросхеми, сорту рослин, породи тварин, комерційне найменування, географічне позначення. При цьому з державною реєстрацією цих прав пов'язане їх виникнення в особи, обумовлене датою, що впливає за датою їх державної реєстрації за умови підтримки дійсності цих прав відповід-

но до закону. У частині 1 ст. 485 ЦК йдеться про державну реєстрацію не тільки майнових прав інтелектуальної власності, а й немайнових прав на сорти рослин і породи тварин.

Має свої особливості й реєстрація права на комерційне найменування, яке згідне з ч. 2 ст. 489 ЦК виникає з моменту першого його використання й охороняється без обов'язкового подання заявки на нього або його реєстрації й незалежно від того, чи є комерційне найменування частиною торговельної марки. Більше того, у ч. 3 цієї ж статті ЦК установлюється можливість (а не обов'язковість) внесення відомостей про комерційне найменування до реєстрів, порядок ведення яких установлюється законом¹.

6. Реєстрація правочинів. Державній реєстрації підлягають деякі односторонні², двосторонні й багатосторонні правочини.

Заповіти, їх скасування або внесення в них змін реєструються у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України (ч. 4 ст. 1247, ч. 7 ст. 1254 ЦК). Існує також Єдиний реєстр довіреностей, який ведеться на підставі Положення, затвердженого наказом Мін'юсту України № 111/5 від 28.12.2006 р.

Як вказувалося вище, зі зміною законодавства України про реєстрацію прав на нерухомість, договори про придбання (відчуження) прав на нерухомість відтепер реєструватися не будуть. Однак збереглася вимога про обов'язкову реєстрацію договору оренди житла з викупом (ч. 3 ст. 811 ЦК), а також правочину про заміну кредитора в зобов'язанні, що виникло на підставі правочину, який підлягає державній реєстрації (ч. 2 ст. 513 ЦК). Існує й спеціальне законодавство про реєстрацію деяких видів зовнішньоекономічних договорів³.

Можуть реєструватися договори про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, хоча реєстрація ані ліцензій, ані договорів (ліцензійного, про створення на замовлення й використання об'єкта права інтелектуальної власності, про передачу виключних майнових прав) не є обов'язковою. Вона здійснюється на вимогу ліцензіара або ліцензіата в порядку, встановленому законом. Відсутність державної реєстрації не впливає на чинність прав, наданих ліцензією або іншим договором (ч. 1 ст. 1114 ЦК України). Водночас факт пере-

¹ Дотепер такий порядок законом не встановлено.

² При цьому не будемо вдаватися в дискусію про те, чи є одностороннім правочиним заповіт чи його складання, довіреність або її видача.

³ Постанова Кабінету Міністрів України № 1254 от 13.12.2010 р. «Деякі питання укладення та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів» та ін.

дання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які відповідно до ЦК або іншого закону є чинними після їх державної реєстрації, підлягає державній реєстрації (ч. 2 ст. 1114 ЦК). Договір комерційної концесії підлягає державній реєстрації органом, що здійснив державну реєстрацію праволодильця. Якщо останній зареєстрований в іноземній державі, реєстрація такого договору здійснюється органом, що зареєстрував користувача (частини 2 і 3 ст. 1118 ЦК). Своєрідними також є правила про наслідки державної реєстрації цього договору: якщо він був зареєстрований, його сторони можуть посилатися на нього у відносинах із третіми особами (ч. 4 ст. 1118 ЦК).

Потрібна також державна реєстрація спадкоємного договору в Спадковому реєстрі (ст. 1304 ЦК), що являє собою електронну базу даних, яка містить відомості про заповіти, спадкові договори, спадкові справи й видані свідоцтва про право на спадщину (п. 1.1 наказу Мін'юсту № 1810/5 від 7.07.2011 р. «Про спадковий реєстр»).

Що стосується державної реєстрації багатосторонніх правочинів, то можна торкнутися таких із них, як засновницькі договори й договори про спільну діяльність. Перші, будучи установчими документами повного й командитного товариств, самі по собі не реєструються (реєструється саме товариство як юридична особа). Однак відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців» підлягають реєстрації внесені в них *зміни*, зокрема пов'язані зі зміною складу учасників юридичної особи (ч. 3 ст. 29). Це стосується всіх господарських товариств, крім акціонерних.

Здійснюється реєстрація договору про спільну діяльність у державній податковій службі шляхом узяття їх на облік у зв'язку з особливостями оподаткування (ст. 64.6 Податкового кодексу України).

7. Реєстрація інших юридичних фактів. Крім правочинів, реєструються й інші юридичні факти. Згідно із Законом України № 2398-VI від 01.07.2010 р. «Про державну реєстрацію актів громадянського стану» державній реєстрації підлягають: а) народження фізичної особи і її походження; б) шлюб і його розірвання у випадках, передбачених законом; в) зміна імені; г) смерть (ч. 2 ст. 2). Відомості про ці факти, а також про усиновлення, позбавлення й відновлення батьківських прав підлягають обов'язковому внесенню до Державного реєстру актів громадянського стану (ст. 3 названого Закону).

Широко представлена реєстрація у сфері випуску й обороту цінних паперів. Відповідно до Закону України № 3480-IV від 23.02.2006 р.

«Про цінні папери й фондовий ринок» реєстрацію випуску акцій здійснює Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку (ДКЦПФР) у встановленому нею порядку. Обороти акцій дозволяється після реєстрації ДКЦПФР звіту про результати їх розміщення й видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (ч. 10 ст. 6). Аналогічно реєструється випуск облігацій підприємств (ч. 6 ст. 8 Закону). ДКЦПФР веде Державний реєстр випусків цінних паперів (ст. 31).

Наведені вище випадки державної реєстрації переконливо свідчать про достатню різноманітність державних реєстрів, значення самої реєстрації й відомостей про її проведення.

8. Наслідки порушення вимог закону про державну реєстрацію або її процедури. Такі наслідки порушень важливі; їх можна згрупувати в такий спосіб.

1. У випадку порушення вимог закону про обов'язкову реєстрацію суб'єктів, прав, правочинів або інших юридичних фактів не настають ті юридично значимі наслідки, на які були спрямовані дії осіб. Без державної реєстрації юридична особа не може вважатися створеною. Права власності на нерухомість в особи не виникає, навіть якщо виконані всі умови правочину по оплаті й передачі майна, а також якщо дотримані вимоги до форми правочину. Правочин, що вимагає реєстрації, у відсутність такої вважається невчиненим (договір — неукладеним).

2. У випадку зневаги реєстрацією (при необов'язковому її проведенні): а) особа не набуває тих переваг, яких вона надає (наприклад, при реєстрації застави); б) наслідки настають тільки для сторін правочину і вони не можуть посилалися на цей договір у відносинах із третіми особами (приміром, при договорі концесії).

3. Цікавими є наслідки відчуження іменних цінних паперів, зокрема акцій, без внесення відповідних даних до реєстру. **Права на** такі цінні папери переходять до набувача, а **права з** цінного паперу — ні. Згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України № 710/97-ВР від 10.12.1997 р. «Про Національну депозитарну систему й особливості електронного обороту цінних паперів в Україні» у випадку відчуження знерухомлених іменних цінних паперів право власності переходить до нового власника з моменту їх зарахування на рахунок власника в зберігача. Права з цінних паперів (на участь в управлінні, одержання доходу та ін.) можуть бути реалізовані з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів.

4. Унаслідок доволі суперечливого співвідношення вимог про необхідність реєстрації змін установчих документів юридичних осіб, пов'язаних зі зміною складу їх учасників, і про момент придбання учасником прав на частку в статутному капіталі господарського товариства (ч. 147 ЦК України) з'явилося роз'яснення Верховного Суду України (ВСУ). Згідно з п. 31 постанови Пленуму ВСУ № 13 від 24.10.2008 р. особа, яка придбала частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ, здійснює права й виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі. Незважаючи на те, що по суті ВСУ так однозначно й не вказав, який же цей момент і чи пов'язаний він із реєстрацією змін до статутів цих товариств, судова практика пішла шляхом незв'язаності моменту виникнення в учасника корпоративних прав і реєстрації змін до статуту. Тим самим, з одного боку, вдається об'єднати право на частку в статутному капіталі й корпоративні права, оскільки перше виникає на підставі договору й має спричинити друге. І крім того, права особи, яка набула частку учасника, не поставлені в залежність від бажання або небажання, можливості або неможливості учасників зібратися, внести зміни до статуту і зареєструвати їх. Однак, з другого боку, такий підхід робить абсолютно непрацюючою норму про внесення до реєстру даних про учасників юридичних осіб, внаслідок чого ці дані не відповідають дійсності.

5. Мають місце і норми про недобросовісність дій, наприклад, емісії цінних паперів. Згідно з ч. 1 ст. 36 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» недобросовісною емісією цінних паперів є дії, які порушують процедуру емісії, що є підставою для ухвалення рішення про відмову в реєстрації проспекту емісії й випуску цінних паперів, для призупинення відкритого (публічного) їх розміщення. У частині 2 цієї статті наводяться підстави для визнання емісії цінних паперів недобросовісною.

6. Чимало проблем пов'язано з недотриманням сторонами правочину вимоги про його нотаріальне посвідчення та державну реєстрацію. Відомо, що недотримання вимоги про нотаріальне посвідчення правочину спричиняє його нікчемність (ч. 1 ст. 219, ч. 1 ст. 220 ЦК України). Однак є можливість реанімувати такий правочин, визнавши його по суду дійсним за наявності для того підстав (ч. 2 ст. 219, ч. 2 ст. 220 ЦК України). Якщо ж правочин, крім нотаріального посвідчення, вимагає й державної реєстрації, то зазвичай розуміється, що у відсутність останньої

правочин не відбувся. У всякому разі саме так сприймається норма ч. 1 ст. 210 ЦК про те, що такий правочин є вчиненим з моменту його державної реєстрації, а також норма ч. 3 ст. 640 ЦК, що пов'язує момент укладання договору не тільки з домовленістю сторін або з нотаріальним посвідченням договору, а й із його державною реєстрацією.

Але тоді виникає подвійний парадокс:

– якщо правочин нотаріально не посвідчено, то він нікчемний, а якщо не зареєстрований, то він не вчинений;

– нікчемний правочин можна визнати дійсним, тоді як невчинений не можна.

Тим самим норми частин других статей 219 і 220 ЦК виявилися заблокованими. Верховний Суд України (ВСУ) із цього приводу вказав, що рішенням суду сторони не можуть зобов'язуватися здійснити державну реєстрацію правочину, тому що це суперечить загальним засадам цивільного законодавства — волі договору (п. 3 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Норма ч. 3 ст. 182 ЦК про можливість оскарження до суду відмови в державній реєстрації, ухилення від державної реєстрації, відмови від надання інформації про реєстрацію застосовується лише відносно дій (бездіяльності) органів, що здійснюють таку реєстрацію.

У той же час ВСУ вважає, що вимога про визнання правочину (договору) неукладеним не відповідає передбаченим законом способам захисту цивільних прав і інтересів і що суди повинні відмовляти в позові з такою вимогою.

Що стосується реанімації правочину, то ВСУ розуміє норму ч. 2 ст. 220 ЦК як таку, що не має відношення і є не застосовною до правочинів, які підлягають не лише нотаріальному посвідченню, а й державній реєстрації, тому що момент їх вчинення згідно зі статтями 210 і 640 ЦК пов'язаний з останнім, тому такі правочини не вважаються укладеними і не створюють для сторін прав і обов'язків (п. 8 і п. 13 Постанови Пленуму ВСУ від 06.11. 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»).

Така позиція видається далеко безперечною. Однак за відсутності в ЦК України норми про наслідки недотримання вимог про державну реєстрацію правочину суди орієнтувалися на думку ВСУ. Зі скасуванням державної реєстрації правочинів відпаде й ця проблема, а з уведенням автоматичного внесення відомостей про право власності на нерухоме майно при нотаріальному посвідченні правочину усунеться й зазор часу між укладанням договору й набуттям права власності.

Виникають деякі питання і тоді, коли правочин нотаріально посвідчено, зареєстровано, право власності також зареєстроване, а згодом виявляється, що майно було відчужено неуправомоченим відчужувачем і віндикується власником. При задоволенні цього позову або позову про визнання за особою права власності є необхідність внесення відповідних відомостей до державного реєстру речових прав. Однак орган, який здійснює реєстрацію, вважає, що рішення суду про віндикацію не є достатньою підставою для внесення відповідного запису до реєстру. Суд у рішенні не зобов'язує реєстратора здійснювати такі дії, оскільки серед позовних вимог такої немає, а самого по собі подібного позову бути не може, тому що він не передбачений ст. 16 ЦК України. Здавалося б, ситуація надумана, проте вона нерідко заводить у глухий кут і не дозволяє особам повною мірою захистити своє право власності.

Спасибо-Фатеева И. Значение государственной регистрации для гражданских правоотношений

В статье раскрывается значение государственной регистрации, которая влияет на многочисленные юридические факты, порождающие гражданские правоотношения, в частности, сделки, переход права собственности, приобретение лицом субъективных прав, создание юридических лиц как субъектов права. Определяется регистрация как фактор публичной достоверности сведений, помещенных в соответствующий реестр, как правоустанавливающий факт и как разновидность информации, указываются её функции учета данных.

Ключевые слова: государственная регистрация, юридические факты, гражданские правоотношения, субъекты права, информация.

Spasibo-Fateeva I. Impact of the state registration on civil legal relations

The article reveals the value of state registration, which does impact on many legal facts that give rise to civil legal relationships, including deeds, transfer of ownership, the acquisition by a person of subjective rights, the creation of entities as entities. Determine registration as a factor likely public information placed in the appropriate register as establishing rights fact, its inventory and a variety of information.

Keywords: state registration, civil legal entities, information.